

Helle Meldgaard
– Johannes Aagaard (eds.),
New Religious Movements
in Europe,
Aarhus: Aarhus Univeristy Press
1997, 192 s.

Termín nová náboženská hnutí (*new religious movements*) se objevil v religionistice a sociologii náboženství v sedmdesátých letech jako souhrnné označení pro některé kontroverzní náboženské skupiny té doby. Výraz sám o sobě není neproblematický, přesto se k němu H. Meldgaardová a J. Aagaard, editoři dalšího svazku z knižní série. *Studies on New Religions (RENNER)*, přiklonili. Především z toho důvodu, že termín jedno-duše označuje tyto fenomény jako *nové* ve smyslu časovosti, ačkoli mohou být, a většinou tomu tak je, původu staršího. Dále jsou *náboženské* ve svých nárocích a praxi, jsou klasifikovány jako *hnutí*, jelikož mnoho z nich dosud nemá ustálenou podobu „ucele-ných náboženských systémů a institucí“ (s. 5). Skutečností zůstává, že hnutí pravdě-podobně nejsou tak *nová*, jak se mnozí domnívají, většina z nich je *nová* pouze ve smyslu kontextu moderního světa, modernismu. Jejich vlastnosti závisí především na schopnosti „změny“, resp. počtu změn odli-šujících je od klasické, tradiční religiozity.

Sborník *New Religious Movements in Europe* obsahuje dvanáct příspěvků, které byly předneseny roku 1990 na mezinárodním setkání religionistů, sociologů, filozofů a historiků v Laganu, kde se stejnojmenný seminář uskutečnil.

Článek dánského badatele O. Riise „The Dispersion of Unorthodox Religiosity in Western Europe. A Brief Empirical Survey“ je věnován popisu takového vidění světa, které se v mnoha ohledech odlišuje od oficiálního učení římskokatolické církve. Snaží se vnímat lidovou víru jako proud odvozený z oficiální podoby náboženství. Riis upozor-ňuje na několik přehledných studií pokou-šejících se demonstrovat rostoucí sekulari-zaci v Evropě, která nemá povahu striktního odmítání náboženství jako víry v nadpřiro-zené síly, ale spíše proměny v tzv. „privátní víru“ hledající prameny moudrosti a spolé-

hající se na vybraný, vyhovující světónázor. Ve zkoumání těchto interpretací je nutné se zaměřit na indikátory tzv. ne-oficiálně vy-jádrěné religiozity zahrnující množství hete-rogenních a zaměnitelných věr, jež jsou akceptovány pouze minoritní skupinou stou-penců.

Autor si z širokého proudu „moderních populárních náboženství“ (s. 10) vybral a prozkoumal povahu víry v reinkarnaci a v astrologii. Zdůrazňuje, že ani jedno, ani druhé není kompatibilní s oficiální interpre-tací křesťanského přesvědčení již od doby renesance, kdy oba proudy byly označeny za „odchylující se“ od učení římskokatolické církve.

Astrologie může vytvářet ucelený nábo-ženský pohled na svět, ačkoli tak není konsti-tuována sama o sobě (s. 11), je zvláště formo-vána východními náboženstvími, stejně jako evropským renesančním mysticismem. Autor předkládá výsledky systematického výzku-mu financovaného Evropskou unií, kterého se účastní ovšem pouze státy unie. Je moti-vován především hledáním odpovědi na otáz-ku, zda si Západoevropané myslí, že astro-logie je založena na vědecké metodě. Z údajů shromážděných sociologickým výzkumem a dále zpracovaných tzv. Eurobarometrem překvapivě vyplývá, že v Evropě je astro-logie vnímána jako vědecká metoda. 16% respondentů odpovědělo, že je „velmi vě-decká“ (především ve Španělsku, Portugalsku, Irsku a Řecku), 40% respondentů míní, že je „spíše vědecká“, 29% dotázaných astro-logii jako vědeckou metodu zcela popírá (zvláště v Itálii, Velké Británii a Belgii).

Dle Riise je přisuzování vědeckého statu-tu astrologii pouze ilustrací „zmatků“ panu-jících v otázce definování a charakteristice moderní vědy. Obdobná komparativní zkou-mání organizovaná v rámci European Values Survey Study v letech 1981 a 1990-1991 se zaměřila na problematiku víry v reinkarnaci. Oba výzkumy shodně potvrdily stálost víry (21%) v průběhu osmdesátých let v jedenácti západoevropských zemích. Pro doložení svých závěrů přikládá autor k příspěvku přehledné tabulky, ze kterých vyplývá, že k víře v reinkarnaci se nejvíce hlásí mladí lidé (18-24 let), z toho 26% žen a 19% mužů. Tak vysoký počet stoupenců reinkarnace ukazuje na stupeň sekularizace jednotlivých

států, svou roli zde jistě hraje i šířící se buddhismus. Otázka reinkarnace je dle dánského badatele úzce spojena s vírou v nebe (v roce 1990 se k ní přihlásilo 40% respondentů), ve vzkrášení a v posmrtný život. Z údajů získaných sociologickým výzkumem Riis vyvozuje závěry vztahující se k tzv. „privátnímu náboženství“, které má charakter nekonzistentního systému víry.

Ve své studii „European Receptivity to the New Religions“ podává G. Melton zprávu o výzkumné činnosti Institute for the Study of American Religion (ISAR) založeném v roce 1969 v USA, který zaměřuje svoji pozornost na studium nových náboženství (*new religions*) v Evropě a komparuje ji se situací v domovském prostředí. Tento přístup přinesl ovoce ve formě vypracování tří rozsáhlých seznamů náboženských hnutí v Evropě Garym L. Wardem. Od sedmdesátých let ústav zaujímá významné místo ve studiu problematiky nových náboženství z toho důvodu, že metoda badání se neodvíjí od mapování „úzkých“, nábožensky orientovaných skupin, ale od „snahy postihnout úplnou šíři modelů myšlení, vnímaných jako nový stupeň náboženského pluralismu v Americe“ (s. 18). Melton se zmiňuje o nutnosti přehodnotit dosud nedostatečně komplexně uchopenou roli zakladatele, respektive vůdce společenství nových náboženství, o potřebě více akcentovat odlišnost od stávajících náboženských fenoménů a podrobněji prozkoumat vztahy religiozity ke společenským problémům. Pokouší se o stručnou charakteristiku původu nových náboženství, neopouští však tradiční pojetí: metafyzika, esoterní směry, Asie. Autorovo nehodnotící stanovisko je zřejmé z konstatování týkajícího se dalšího šíření nové religiozity, které závisí na jejích „schopnosti a míře přizpůsobení kultuře Evropy a postupnému reagování na její rozvoj“ (s. 30).

Příspěvek T. Gonçalvesové „The Catholic Church and New Religions“ se zaměřuje na popis vztahu římskokatolické církve k novým náboženským hnutím. Autorka hojně cituje papeže Jana Pavla II., podle kterého je evropská kultura na vrcholu krize svého chápání existence, z důvodu ignorování Ježíše Krista jako „... toho Jediného, který se zjevil, sám se stal Cestou, Pravdou a Životem. Krize by pak mohla být spojována s rozšířením no-

vých náboženství v západní Evropě, vznikající z mnoha pramenů, ale o to více a pevněji zakořeňující mezi námi“ (s. 31). Portugalská badatelka se bohužel omezila pouze na obecná konstatování problémů spojených s pojednáváním tématem, které by jistě stálo za podrobnější a systematictější zpracování.

Zbýlých devět příspěvků ve sborníku tvoří případové studie zabývající se šířením a historií nových náboženských hnutí v zemích jednotlivých účastníků. Řek A. Alevisopoulos se zmiňuje o badatelském a výchovném programu pravoslavné církve ve své zemi. Sociologové M. Introvigne a G. Ambrosio se v rozsáhlém příspěvku pokoušejí charakterizovat a typologizovat jednotlivá společenství v Itálii. Autoři přijali a dále podnětně rozpracovali distinkci mezi *new religious movements* a *new magical movements* (s. 53). Výzkum zaměřili především na mapování hnutí (*movements*), která mají určitou organizaci a strukturu, včetně křesťanských „sekt“ a tzv. „nových kultů“ (s. 54). Svým důsledným rozlišováním mezi náboženskou (*religious*) a magickou (*magical*) zkušeností se přihlašují k M. Eliadovi, J. Riesovi a dalším. Charakteristika a výčet skupin řazených do tzv. *new magical movements* nepřináší nic nového, co by již dříve nebylo publikováno (naposledy v práci M. Introvigna *Il capello del mago*, Milan: SugarCo, 1990).

O specifické situaci ve Švýcarsku se roze-psal J. F. Mayer, který spojil vznik nové religiozity s rozšířením spiritualismu krátce po roce 1850. Zcela deskriptivní a historizující přístup k novým náboženským hnutím ve svých zemích zvolili autoři článků M. Garde o Irské republice, R. Kranenburg o Nizozemí, T. Gandow o Německu, F. Valentinová o Rakousku, J. Aagaard o Dánsku a oblasti Skandinávie. E. Barkerová (Velká Británie) se pokusila o širokou definici nové religiozity jako „směru dávajících mladým lidem odpovědi na jejich existenciální otázky“ (s. 102). Tím umožňuje začlenit mezi nová náboženská hnutí i nové pohanství, privátní náboženství, ale i hnutí New Age jako celek. Svým nepřiměřeně zobecňujícím postupem však neumožňuje podrobnější typologizaci a dostatečné odlišení náboženství a filozofie.

Kniha *New Religious Movements in Europe* je významným příspěvkem ke studiu nové religiozity v Evropě. Ž velké části mají

případové studie soudobých předních badatelů deskriptivně historizující charakter, který je mnohdy obohacen o nové teoretické a metodologické podněty. To vytváří jistou nevyváženost (i co do délky) jednotlivých studií. Nepřesností editorů H. Meldgaardové a J. Aagaarda je název sborníku, který si nárokuje popis nových náboženských hnutí v celé Evropě, zatímco představuje jen devět států a jednu oblast. Sborník na toto téma je však „první vlaštkou“, která umožňuje alespoň částečnou orientaci v nové religiozitě ve vybraných západoevropských státech.

ONDŘEJ SLÁDEK

Mikael Rothstein,
Belief Transformations,
 Aarhus: Aarhus University Press
 1996, 224 s.

V jednom z minulých čísel *Religia* (7, 1999, 212-214) byl čtenář na tomto místě seznámen s projektem „RENNER Studies on New Religions“ podporovaném dánskou vládou. Cílem projektu je zmapovat z co možná nejrůznějších perspektiv rozmanitá nová náboženství a jiné duchovní směry v Evropě. V této edici vyšla i recenzovaná kniha, a to s podtitulem „Některé aspekty vztahu mezi vědou a náboženstvím u Transcendentální meditace a Mezinárodní společnosti pro uvědomování si Kršny“.

Tyto náboženské tradice pronikly v 60. letech na Západ a musely se nějakým způsobem přizpůsobit západnímu člověku. Hnutí mají mnoho společného: vycházejí z hinduismu, aniž by ovšem hlavní proudy indického myšlení reprezentovaly. Dále kladou důraz na psaný text, zejména na komentáře svých zakladatelů, kteří jsou přijímáni jako neomylné autority. Cílem Rothsteinovy práce je detailně popsat, jak se vyrovnávají s výrazným produktem západního myšlení, který dominuje naší polokouli – s vědou. Primárním zdrojem informací je rozbor textů, občas dokreslovaný citacemi jednotlivých dánských členů hnutí. Práce není omezena pouze na Dánsko, jelikož analyzované texty (zejména komentáře k hinduistickým posvátným spisům, ale i časopisy, noviny, záznamy

přednášek atd.) mají mezinárodní charakter. V centru pozornosti není jen rozbor textů, ale i jejich použití a původ.

Dvanáct kapitol knihy je možno rozdělit do tří logicky souvisejících částí. První (s. 25-106) se zabývá Transcendentální meditací (TM). Zakladatel známý pod jménem Mahářiši (*1911) je myšlenkově spjat s hinduistickou tradicí *advaitavédantá* a po prvních neúspěších své mise v USA začíná stále zřetelněji používat vědeckého jazyka pro šíření svého přesvědčení. Z hlediska TM objevuje moderní věda postupně pravdy, které jsou v posvátných vědách obsaženy již dříve. V těchto textech rovněž podle TM stojí, že s Absolutnem (vnímaném přísně nepersonálně) je možné přijít do kontaktu přímo, díky meditaci. Tento ryze náboženský prvek v učení není nijak zastírán. Jedním z hlavních prostředků k dosažení cíle – úspěšné mise pro blaho celého světa – je ukazovat zmíněnou jednotu mezi ideami hlásanými TM a moderní vědou. Za tímto účelem byla vyvinuta *Science of Creative Intelligence*, která ve výzkumných týmech podle jednotlivých vědeckých disciplín dotvrzuje za použitých vědeckých argumentace pravdivost učení TM. Nutno ovšem podotknout, že to činí často tak složitě, že řadoví věřící si jsou jisti „vědeckou dokazatelností“ své víry, sami ovšem těmto důkazům nejsou schopni detailně porozumět. Mezi největší úspěchy hnutí v této oblasti patří, že byla založena vysoká škola, a přesto, že soud v roce 1978 TM definoval jako náboženství a zakázal vstup TM na veřejné školy, patří jejich škola do vzdělávacího systému Spojených států.

Druhá část knihy (s. 107-165) nás seznámuje s Mezinárodní společností pro uvědomování si Kršny (ISKCON). Zakladatele hnutí, známého jako Prabhupáda (1896-1977), je možno zařadit do směru indického myšlení, které propaguje personální pojetí boha (v tomto případě Kršny) a osvobození skrze lásku (*bhakti*) k němu. V ISKCONu je věda nahlížena jako důsledek naprostého nepochopení a redukce základních životních otázek na materiální problémy. ISKCON sám sebe považuje za hnutí neodporující vědě, ovšem rozlišuje mezi „pravou a nepravou vědou“, přičemž „pravá věda je sebe-realizace“. „Vědecké“ je jenom to, co je v souladu s vlastním učením, které je velice